

НОРМУВАННЯ ТА СТАНДАРТУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

УДК 001.4:006.1:006.354; 006.72

Микола Зубков, Роман Микульчик, Роман Мисак
Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології,
Національний університет «Львівська політехніка»

РОЗРОБЛЯННЯ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ДСТУ ISO 860 «ТЕРМІНОЛОГІЧНА РОБОТА. ГАРМОНІЗУВАННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ»

© Зубков М. Г., Микульчик Р. Б., Мисак Р. Т., 2017

У статті розглянуто розроблення нової редакції національного стандарту ДСТУ ISO 860 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів». Заналізовано зміни в міжнародному стандарті ISO 860:2007 і труднощі, які виникли під час його перекладу.

Ключові слова: українська мова, англійська мова, термінологія, гармонізування, поняття, система понять, термін, визначення, мовне середовище, стандарт.

The article deals with new version of the national standard DSTU ISO 860 “Terminology work. Harmonization of terms and concepts”. The changes of ISO 860 standard and the problems, which have arisen during its translation in Ukrainian, are analyzed.

Keywords: Ukrainian language, English language, terminology, harmonization, concept, concept system, term, definition, language environment, standard.

Майже всі царини нашого сьогодення підпорядковані певним стандартам і нормам виготовлення, споживання й користування продуктами, товарами чи послугами. Доцільність, зрозумілість і грамотність викладу цих стандартів та норм є надважливою. Нашій добі властиві неймовірні темпи науково-технічного прогресу, поява нових наук і технологій, розширення обширів пізнавальної діяльності й лавиноподібне зростання інформаційних потоків. Усе це призвело до ситуації, яка наприкінці попереднього сторіччя отримала назву «інформаційний вибух» у світовому масштабі. Оскільки термінологія є невід’ємною частиною інформаційних потоків і осягає терміни та терміносполуки, застосовні для позначання спеціальних понять різних галузей науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо, то одним із проявом «інформаційного вибуху» є «термінологічний вибух». «Термінологічний вибух» привів до появи величезної кількості нових термінів і терміносполук та виникненню нових завдань, які постали перед термінологами. Одним із таких завдань є гармонізування національної термінології з міжнародною. Термінологію постійно створюють, розвивають і вдосконалюють як на національному, так і на міжнародному рівнях. На національному рівні – це компетенція національних органів стандартизації, а на міжнародному – міжнародних організацій, які розробляють міжнародні стандарти, а саме: ISO, IEC, CEN/CENELEC тощо. Чільне місце серед міжнародних організацій займає ISO – Міжнародна організація зі стандартизації (International

Organization for Standardization). Основним напрямком діяльності ISO є сприяння розвиткові стандартизації та суміжних видів діяльності у світі з метою забезпечити міжнародний обмін товарами й послугами, а також розвивати співпрацю в інтелектуальній, науковотехнічній і економічній галузях. Україна є членом ISO, а Технічний комітет стандартизації науковотехнічної термінології (ТК СНТТ, ТК 19) є членом комітету ISO з термінології ТС 37 «Термінологія й інші мовні та змістовні ресурси» (ISO/TC 37 «Terminology and other language and content resources»). Останнім часом в Україні особливо велику увагу приділяють гармонізуванню національної термінології з міжнародною та впровадженню міжнародних стандартів. Це зумовлено тим, зокрема, що 2014 року у Брюсселі між Україною і Європейським Союзом було підписано Угоду про асоціацію, яка в повному обсязі набула чинності 1 вересня 2017 року.

Базовими в галузі стандартизації та гармонізації є запровадження термінологічних стандартів – словників термінів. Прийняття таких термінологічних стандартів зближує розуміння термінів, гармонізує поняття й сприяє обміну інформацією. Важливим кроком для розв’язання цього завдання було прийняття 1999 р. стандарту ДСТУ ISO 860-99 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів» [3], що цілком відповідав міжнародному стандарту ISO 860:1996 «Terminology work – Harmonization of concepts and terms».

У ДСТУ ISO 860-99 розглянуто гармонізування понять і систем понять. Увагу зосереджено на гармонізуванні понять. Гармонізування понять і систем понять завжди передбачає порівнювання та узгоджування систем понять в одній мові, поміж мовами чи поміж предметними галузями. У чинному стандарті подано процедуру гармонізування понять.

Після прийняття нової редакції ISO 860 [4] постала потреба увідповіднити й осучаснити чинний стандарт ДСТУ ISO 860-1999 «Термінологічна робота. Гармонізування понять та термінів». У новій редакції міжнародного стандарту 2007 р. поглиблено та покращено підхід до гармонізування понять і термінів.

ТК 19 «Науково-технічна термінологія» (ТК СНТТ) відповідно до Програми робіт з національної стандартизації на 2017 рік (Наказ Національного органу стандартизації ДП «УкрНДНЦ» № 64 від 03.04.2017) розробив остаточну редакцію проєкту національного стандарту ДСТУ ISO 860: 201_ «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів». Очолив розроблення проєкту стандарту голова ТК 19, д. т. н. професор Богдан Рицар, а виконавцями були Микола Зубков, Роман Микульчик і Роман Мисак. Цей проєкт національного стандарту ДСТУ ISO 860: 201_ (ISO 860:2007, IDT) «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів» розроблено згідно з правилами, установленними в національній стандартизації України, на заміну ДСТУ ISO 860-99. Він відповідає міжнародному стандарту ISO 860:2007 «Terminology work – Harmonization of concepts and terms» як ідентичний.

ДСТУ ISO 860:201_ визначає методологічний підхід до гармонізування понять, систем понять, визначень і термінів. Стандарт призначено для розроблення згармонізованих термінологій на національному чи міжнародному рівні, в одномовному чи багатомовному середовищі. На численних прикладах зілюстровано проблеми координування термінологій, які постають під час розроблення нормативних й інших документів із різних галузей діяльності та механізми розв’язання цих проблем. Поняття й терміни розвиваються по-різному в окремих мовах і мовних спільнотах залежно від професійних, технічних, наукових, соціальних, економічних, мовних, культурних та інших чинників. Гармонізування треба починати на рівні поняття і провадити далі на рівні терміна – це невід’ємна частина стандартування. Цей стандарт поглиблює стандарт 1999 р.

Розділ 3 «Визначення» в новій редакції міжнародного стандарту ISO 860:2007 [4] перейменовано на «Терміни та визначення понять» і доповнено такими термінами: **гармонізування систем**

понять (*concept system harmonization*), **гармонізування визначень** (*definition harmonization*) і **відповідність, еквівалентність** (*equivalence*).

Унесено зміни до Розділу 4 «Гармонізування понять і систем понять», зокрема, параграфи «Досліджування згармонізованості» й «Подальше гармонізування» замінено на «Змінювання понять» і «Техніко-економічне обґрунтування». Параграф 4.2 «Процедура гармонізування» перенесено до Додатка А і значно доопрацьовано. Процес гармонізування суттєво здеталізовано.

Розділ 5 «Описування понять» вилучено, а натомість уведено розділ «Гармонізування визначень понять». У цьому розділі подано вимоги до згармонізованих визначень понять, умови еквівалентності визначень у різних мовах тощо. Зазначено, що мовний виклад визначень понять різними мовами повинен містити однакові ознаки, а їхній виклад залишається на розгляд мовця.

Розділ 6 «Засади гармонізування термінів» замінено на «Гармонізування термінів». У цьому розділі увагу зосереджено на добиранні термінів, установлення еквівалентності, синонімії та варіантності термінів. У Параграфі 6.1 викладено засади добирання термінів. Тут детально розглянуто створювання термінів у предметних галузях із традиціями системного термінотворення, гармонізування термінів у предметних галузях із тісною міжнародною співпрацею, замінювання усталених термінів, термінотворення перекладанням чужомовних терміноелементів, термінотворення з використанням тотожних чи подібних форм у різних мовах. У Параграфі 6.3 викладено правила для встановлення відповідників, синонімів і варіантів термінів. Усе це зілюстровано численними прикладами.

Перекладаючи міжнародний стандарт ISO 860:2007 [4], розробники нової редакції національного стандарту ДСТУ ISO 860 стикнулися з певними труднощами. Наприклад, англійський іменник *context* у стандарті вживають у різних значеннях* (*контекст, ситуація, умови, середовище* тощо), що ускладнює переклад.

Жвава дискусія відбулася щодо перекладу терміна *overlapping concepts*. Автори спочатку запропонували перекласти цей термін як *збіжні поняття*. Ця пропозиція спричинила критику київських і харківських термінологів. О. Кочерга запропонувала перекладати його як *перетин понять*, ґрунтуючись на математичній термінології. М. Гінзбург, скориставшись термінологією загальної логіки, запропонував перекладати термін *overlapping concepts* як *перехресні поняття*. Нам видався обґрунтованішим підхід М. Гінзбурга, який базовано на низці підручників із загальної логіки.

Під час розроблювання нової редакції автори дотримувалися вимог Додатку Е ДСТУ 1.5:2015 [1], який ґрунтується на Директиві 2 ISO/IEC [5], і настановах ДСТУ 3966:2009 [2], зокрема, щодо розмежування термінів, що позначають процесові поняття – дії, події та наслідку.

У підсумку зауважимо, що саме ґрунтуючись на засадах українського термінознавства та перекладознавства, керуючись настановами нормативних документів, ретельно дослідивши міжнародний стандарт ISO 860:2007 і врахувавши подані зауваги колективів ТК СНТТ розробив нову редакцію ДСТУ ISO 860 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів». Він займе важливе місце серед нормативних документів системи української стандартизації, оскільки щодо галузі «термінологічна робота» ця система має тільки три стандарти. Є потреба продовжити роботу в цьому напрямі, а саме перекласти на українську мову та прийняти як національні стандарти низку міжнародних стандартів із цієї галузі, зокрема, ISO 704:2009 «Terminology work – Principles and methods», ISO 1087-2:2000 «Terminology work – Vocabulary – Part 2: Computer applications» тощо. Уважаємо, що прийняття цього проєкту національного стандарту сприятиме успішному гармонізуванню української термінології з міжнародною і подальшій інтеграції України до світової спільноти.

* значинах – *ред.*

1. Національна стандартизація. Правила розроблення, викладання та оформлення національних нормативних документів : ДСТУ 1.5:2015 – К. : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – IV, 61 с. – (Національний стандарт України). 2. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять (ISO 704:2000, NEQ) : ДСТУ 3966:2009. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 34 с. – (Національний стандарт України). 3. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів (ISO 860:1996, IDT) : ДСТУ ISO 860-99. – К. : Держстандарт України, 2000. – IV, 8 с. – (Державний стандарт України). 4. Terminology work. Harmonization of concepts and terms : ISO 860:2007(E). – ISO, 2007. – Third edition. – V, 17 p. – (International Standard). 5. Rules for the structure and drafting of international Standards, sixth edition : Part 2 : ISO/IEC Directives – ISO/IEC, 2011. – Sixth edition. – 72 p.

УДК 006.057+165.0+81'373.46

Уляна Хамар

Львівський національний університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З ГАЛУЗІ ТЕОРІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЙ, ПОДІЙ І НАСЛІДКІВ ПОДІЙ

© Хамар У. В., 2017

Проаналізовано українську термінологію з галузі теорії пізнавальної діяльності в контексті рекомендацій до позначання дій, подій і наслідків подій, сформульованих у стандарті ДСТУ 3966. Для низки найпоширеніших термінів згаданої галузі сформульовано набори термінів (дієслів доконаного й недоконаного виду, віддієслівних іменників на позначення дії та події, також іменників на позначення наслідків події). Обґрунтовано доцільність пом'якшити вимогу стандарту щодо позначання події віддієслівними іменниками з суфіксом *-ння*, утвореними від дієслів доконаного виду. Запропоновано ввести паралельну рекомендацію щодо позначання події аналітичним способом.

Ключові слова: українська мова, термінологія, теорія пізнавальної діяльності, дія, подія, наслідок, ДСТУ 3966.

This paper analyzes Ukrainian terminology in the field of the theory of cognitive activity in the context of the recommendations for marking the actions, events and consequences of the events formulated in the standard DSTU 3966. For a number of the most widespread terms of the field, we formulated the sets of terms (verbs of perfect and imperfect form, verbal nouns to denote action and events, and nouns to indicate the consequences of an event). We have substantiated the expediency to mitigate the requirement of the standard regarding the event marking with verb nouns with suffix *-nnia*, formed from the verbs of perfect form. We suggested introducing a parallel recommendation for marking of the events in an analytical way.

Keywords: Ukrainian language, terminology, theory of cognitive activity, action, event, consequence, DSTU 3966.

Держстандарт України розробив і запровадив ДСТУ 3966 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [1], у якому сформульовано рекомендації щодо ство-